

Civil polihisztor (Vámos Tibor)

Alig egy hónapja, az akkor még Rooseveltről elnevezett téren néhány fiatalember beszélgetett. „Nyugdíjastalálkozó” – legyintett valamelyikük az épp akkor zajló akadémiai közgyűlésre utalva.

E korántsem tiszteletteljes kitétel véletlen fültanúja korát tekintve akár magára is vehette volna a gúnyos megjegyzést, ám Vámos Tibor hamiskásan kuncogva idézi fel az esetet. Nem csoda, kevés fiatalosabban gondolkodó tagja van nála a veretes testületnek. Bár már évtizedek óta az általa létrehozott kutatóintézet „nagyapája”, mégis 85 évesen is naponta bejár, és otthon van a huszonéves pályakezdőkkel folytatott vitákban, eszmecserékben. A gyermekként matematikusnak készült, de később e téren saját korlátait felismerve mérnökként végzett Vámos egyike az utolsó polihisztoroknak, afféle reneszánsz gondolkodó, reliktum a beszűkülten érvelő és cselekvő világban. Műszaki emberként ugyanúgy ismeri a görög klasszikusokat, vagy a modern képzőművészetet és kortárs zenét, érti a társadalomtudományok szempontjait és nyelvét, mint ahogy mindig összekötő láncszemként tekintették a tudomány és az ipar között. Esténként koncertekre, színházba és kiállításmegnyitókra jár, igaz, saját bevallása szerint, nyitottsága alkati kérdés, ahogy azt is szerencsének tartja, hogy még képes erre. Mint mondja, a választék ma minden területen sokkal szélesebb, mint bármikor, a kulturális programok terén, a könyvkiadásban vagy akár az interneten. A világhálón mindent meg lehet kapni, az összes komolyabb ókori szerzőt akár eredetiben, vagy kitűnő angol fordításban. A képernyőn a lexikonok is azonnal rendelkezésre állnak. Mindezt össze sem lehet vetni azzal, ahányan annak idején a Pallas-lexikonra előfizettek. Persze ördögi dolgok is hozzáférhetők. Választani kell tudni – ez a vámosi életfilozófia alapja. Bár jó néhány közéleti esszét is írt életében, leginkább mégis az internet társadalmi hatásai és a mesterséges intelligencia foglalkoztatja, tavaly Tudás és számítógép címmel a komputeres ismeretelméletéről jelent meg angol nyelvű könyve. Ma, születésnapján, valahol Horvátországban autózik, miután előadást tartott Rijekában az ember-gép kapcsolatáról, amely régi hobbija. Igen, Vámos Tibornak a hivatása a hobbija.

Nem, nem a számítógép önmagában, nem is a világháló, hanem a rendszer. Mindig rendszerben gondolkodott, akkor is, amikor az inotai hőerőmű létrejötténél való bábáskodás után 26 évesen, a Dunai Vasmű létrehozásának helyszínén a hatalmas szocialista nagyberuházást koordináló építésvezető posztjára került, amely utóbbi szerepét írók is megörökítették, s akkor is, amikor a hatvanas években létrehozott anyaintézetből a hetvenes évek elején megalapította az Akadémia egyik legsikeresebb intézetét, a számítástechnikával és automatizálással foglalkozó SZTAKI-t. Az előbbit élete legnagyobb iskolájának, az utóbbit legnagyobb sikerének tartja, jóllehet hatvanévesen – akadémiai főnökei és beosztottai szándéka ellenére – magától vonult vissza a vezetői posztról.

Számos közéleti szerep taláta, s –ha fogyatkozó számban –, találja meg ma is. Ilyen például az a 35 tudós és közéleti személyiség által 2001-ben létrehozott XXI. Század Társaság, mely független értelmiségi egyesületként adományoz díjat olyan újat teremtő alkotóknak, akik a közgondolkodásban, az ország tudományos, illetve művészeti életében kiemelkedő szerepet játszanak. Vámos professzor ma is elnöke az évente a társaság által adományozott és az elmúlt tíz évben hazánk legjelesebb értelmiségeinek életművét honoráló Hazám-díj kuratóriumának.

Baloldalinak tartja magát ma is, ami kétségtelenül egyrészt apai örökség, másfelől szinte természetesen fakadt egy 1945 tavaszán, 19 évesen, a nyilasok szombathelyi börtönéből majdhogynem csodával határos módon megmenekült fiatalember új élet iránti vágyából. Őt is a „fényes szelek” repítették magasra, de képességei, óvatossága és jó helyzetértékelése miatt kimaradt a lefelé fújó áramlatokból. Emiatt persze szellemi függetlenségét az átlagosnál tovább túráztathatta már a hatvanas évektől is, melyben az ideológiai kiábrándulást korábbi eszményeiből igazán az 1968-as prágai szovjet bevonulás hozta meg. Demonstratívan puritán és örök civil maradt, akinek ugyan a rendszerváltást megelőzően magas vezetői posztot ígértek, majd később mások az Akadémia egyik vezetői székét, de a hatalom visszaborzasztotta, mert ahogy egyszer kifejtette, erősen emlékeztette a kábítószerre, amelynek függésében az emberek erkölcsileg szétesnek. Igazgatóként sem használt állami kocsit, s ritkán látták nyakkendőben.

Kritikai érzékét viszont a múltban sem, de ma sem fogja vissza, a rendszerváltást követő baloldali politikát ugyanúgy bírálja, mint az ellenkező oldalt. S ugyan régóta vallja, a vezető politikusi gárda gátlástalansága az egész ország működését teszi tönkre, azt mégse gondolta, hogy ez a folyamat ilyen mélyre vihet, amelyben az „ügynevezett baloldal” felelősségét is súlyosnak tartja. A szociáldemokrata mozgalom válsága miatt hiányoznak a hiteles válaszok az átlagemberek kérdéseire. Vámos Tiborban – igaz, a hosszú távú jövőt tekintve – van azonban egy mélyről jövő örök optimizmus, amely bölcsességből fakad. Ha ugyanis a társadalom mindenféle politikai áramlatból kiábrándul, valami újnak kell jönnie. A szélsőjobb rövid diktatúrájának, amely rövid távon ellehetetlenítené az országot, egyre kisebb esélyét látja. Nagyobb egy olyan gyötrődésé, amellyel hazánk a jözanság irányába kezd mozdulni. Ez azonban nem feltétlenül tart majd rövid ideig. A professzor azonban mindig is a hosszabb távlatok híve volt, ahogy könyvekkel és szép tárgyakkal zsúfolt lipótvárosi panellakásának erkélyét is a Gellérthegyig elnyúló budapesti panoráma miatt élvezi.

Egy harminc évvel ezelőtti akadémiai közgyűlésen tartott előadásán is előretekintett. A világban várható műszaki fejlődésbeli fordulatról és annak a társadalomra és a gazdaságra gyakorolt hatásáról szólt. Ekkor beszélt – akkor még váteszi erővel – a számítástechnika világot átforgató következményeiről. No meg arról, hogy mit kell tenni ahhoz, hogy Magyarország a világranglista középmezőnyében maradjon. Mindkét jóslata bejött, az internet azóta teljesen megváltoztatta a világot, s ma is ugyanezt a programot kellene követni, hogy a nemzetközi kooperáció „kiszíparosa” lehessünk. A mai törekvéseket, amivel a munkabérek lenyomásával próbálnak konkurenciát állítani a fejlett országok elé, elhibázottnak tartja, ez csak az ország leértékelődését hozhatja. A korrekciót az élet előbb-utóbb kikényszeríti.

Volt aztán, amivel minden tisztánlátása ellenére előreszaladt. Mint a nyílt és felvilágosult társadalom kialakításához nélkülözhetetlen közoktatási rendszer fejlesztését célzó, úgynevezett Jefferson-kísérlet, aminek számítógépes részét a Soros Alapítvány keretében a

kilencvenes évek végén – az érdekes ellentétként a jezsuiták nevelési módszereit is őszintén csodáló – Vámos Tibor dolgozta ki. Ebben új típusú számítógépes írástudást, folyamatban történő gondolkodást, kreatív multimédiás alkalmazások elterjesztését és egyáltalán a társadalmi életben aktívan résztvevő állampolgári létre való felkészítést szerették volna országszerte elterjeszteni. A több mint száz iskolában elindult program a részsikerek ellenére messze nem vált országos valósággá, sok helyütt süket értetlenség fogadta, s a mai Hoffmann Rózsa-féle elképzelések aztán végleg szembemennek ezzel a jeffersoni filozófiával. Vámos ezt kudarcnak tartja, ám továbbra is a műszaki fejlődést nevezi a világ általános felemelkedése mozgatórugójának. Azt pedig kulcskérdésnek, hogy sikerül-e a fejlett nyugati világban kialakult rendet általánossá tenni.

A választ a következő generáció talán megéri, talán nem.

Személyes számvetése mottójában arról ír: ha valaki hetvenöt éves, meghívjuk körünkbe, hogy köszönthessük, ha nyolcvanéves, illő tisztelettel felkeressük az otthonában. A nyolcvanötödik születésnapján az örömünkre szolgál, ha rá gondolunk.

Azt tesszük.

/Forrás: Palugyai István - Népszabadság, 2011. június 1./